

UOT 338.439

QLOBALLAŞAN DÜNYADA ƏRZAQ TƏHLÜKƏSİZLİYİ PROBLEMLƏRİ

¹MİKAYİLOVA SEVDA MƏMMƏD qızı

²NAĞİBƏYLİ TEYMUR MUXTAR oğlu

1-AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutu, böyük elmi işçi

2-Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzi, dissertantı

teymur.nagi@hotmail.com

Açar sözlər: qloballaşma, ərzaq təhlükəsizliyi problemləri, sosial-iqtisadi inkişaf, dünya iqtisadiyyatı, kənd təsərrüfatı, aqrar texnologiya, aclıq, dünya əhalisi, investisiyalar

Bəşər tarixində insanları düşündürən ən ümdə məsələ onların ərzağa, geyimə olan tələbatlarının ödənilməsi olmuşdur. Əhali artımı insanların qida məhsullarına olan tələbatını artırır. Tarix boyu bu problemlər daim insanları düşündürmüşdür. İnsanları narahat edən, arayıb-axtarmağa məcbur edən problemlər daim dövlət tərəfindən nəzarətdə saxlanılır.

Verilən məlumatlara əsasən inkişaf etmiş ölkələrdə ümumdaxili məhsulun strukturunda kənd təsərrüfatı məhsullarının xüsusi çəkisi cəmi 2-3 faizdir. Bu ölkələrdə kənd təsərrüfatında 22 milyon əhali çalışır. Dünyada kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan bütün əhalinin sayı 1,1 milyard nəfərdir. [2]

İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə yüz milyonlarla insan qida yoxluğundan əziyyət çəkir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı sahəsində aparılan işlər hələ də tam tələbatı ödəməməkdədir. Ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun aparıcı sahəsi olan aqrar sahənin inkişafı son dövrlərdə öz bəhrəsini verir. Belə ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının əksəriyyəti ixrac edilir və bunun üçün isə, bir çox dövlətlərdə ticarət bazarları fəaliyyət göstərir. Ekspert hesablamalarına görə, kənd təsərrüfatı məhsulları istehlakçılara dövlət köməyi həmişə həyata keçirilir.

Keçid dövrünü yaşayan yeni, müstəqil dövlətlərdə ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, bu məsələnin optimal həlli yollarının tapılması XXI əsrdə ən çətin və mürəkkəb vəzifələrdən biri olacaqdır. Son dövrlərdə sənaye və kənd təsərrüfatı arasında əlaqələr getdikcə daha da inkişaf edir. Bu sahələr kənd təsərrüfatı üçün maşın texnikası və xidmət bölməsi, kənd təsərrüfatı sahəsi bölməsi, kənd təsərrüfatı məhsullarının daşınması, emalı və satışını əhatə edən üç bölmədən ibarətdir. III bölmənin rolu getdikcə daha artıb, təkmilləşməkdədir.

Qlobal problem olan yoxsulluq dünya ölkələrinin iqtisadi inkişaf səviyyəsi ilə bağlıdır. Bu problem müxtəlif ölkələrdə fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. [2]

Yoxsulluq XX əsrin 70-ci illərində inkişaf etməkdə olan ölkələrdə dünya ictimaiyyəti tərəfindən güclü müzakirə predmetinə çevrilmişdir. Ərzaq məhsullarının ifrat dərəcədə inkişaf etmiş ölkələrdə istehsalı III dünya ölkələrində əhalinin kütləvi aclığına səbəb oldu. Qeyd etmək yerinə düşər ki, aqrar sahə həmişə olduğu kimi, yenə də yoxsulluqla gündən-günə korlanan ekologiya arasında əlaqələndirici həlqə rolu oynayır. Dünya Bankının verdiyi proqnozlara görə, 2025-ci ildə dünya əhalisi 3 milyard nəfərədək artacaqdır ki, bu da Asiya dövlətləri hesabına baş verəcəkdir. Demografik dəyişikliklərlə yanaşı, su ehtiyatları üzrə gözlənilən qlobal böhran nəticəsində 3 milyard adam su çatışmazlığından əziyyət çəkəcək. Bütün bunlar əhalinin suya, ərzağa tələbatının artmasına səbəb olacaqdır. Yaxın 15 ildə dünya əhalisinin ərzaq məhsullarına olan tələbatını təmin etmək üçün ya məhsuldarlığı, yada əkin sahəsini 3 dəfə artırmaq lazım gələcək. Belə nəticəyə gəlmək olar ki, yaxın 30 ildə, həm qlobal su ehtiyatları həm də ərzaq böhranı olacaqdır ki, ərzaq məhsullarını yalnız 2 dəfə artırmaq mümkündür.

Yoxsulluğun qlobal problemə çevrilməsi, əslində dünya ölkələrinin iqtisadi inkişafı ilə birbaşa əlaqədardır. Daha varlı ölkənin orta gəliri 20 yoxsul ölkənin orta gəlirindən 37 dəfə çoxdur və son 40 ildə də bu fərq ikiqat olmuşdur.

Dünya əhalisinin 14% və ya 800 milyon nəfərə yaxın adamı zəruri minimum ərzaq məhsulları ala bilmir və demək olar ki, 0,5 milyard adam xroniki olaraq doyunca qidalanmır, onlarında üçdə birini uşaqlar təşkil edir.

Dünya əhalisinin 1,3 milyard (22%) nəfəri təmiz içməli sudan məhrumdur, 2 milyard (34%) sanitariya qaydalarına cavab verməyən şəraitdə, elektrik işığı olmadan yaşayır. Son illərdə kənd təsərrüfatı ehtiyatları getdikcə tükənir, bunu da qeyd etmək lazımdır ki, əkinəyararlı sahələrin 40%-ə qədəri yararsızdır. Həmçinin, dünyada istehlak olunan suyun 80 faizi əkinçiliyə sərf olunur. [5]

Proqnozlar göstərir ki, yaxın 15 ildə dünya əhalisini ərzaqla təmin etmək üçün əkin sahələrini ən azı 3 dəfə artırmaq lazımdır. Tədqiqatçılara görə əksər kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığı orta hesabla 50% təşkil edəcəkdir, yaxın 30 ildə ərzaq məhsullarının istehsalı yalnız 2 dəfə artacaqdır. Bütün bunlar onu göstərir ki, qlobal su ehtiyatları, ərzaq böhranı, demoqrafik böhran, urbanizasiya problemləri qlobal problem olaraq qalacaqdır.

Yoxsulluq həddi anlayışı ilk dəfə 1970-ci ildə qəbul edilmişdir[4]. Bəzi konsepsiyalar “yoxsulluq həddi” anlayışını qəbul etmir. Yoxsulluğun “mütləq həddi” anlayışı MDB ölkələrində qəbul edilmişdir. Mütləq yoxsulluq həddini müəyyən etmək üçün burada, fizioloji tələbat nəzərdə tutulur, yəni insan geyim, ərzaq, sığınacaq əldə etmək imkanından məhrum olur, onun həyat tərzi səviyyədən də aşağı düşür. Nisbi yoxsulluq konkret cəmiyyətdə, konkret dövrdə fizioloji tələbatla deyil, ümumi qəbul edilmiş həyat səviyyəsi ilə ölçülür. Yoxsulluğun müəyyən edilməsinin ən mühüm yanaşması insanların tələbatlarının təhlilidir. Burada əsas tələbat kimi ərzaq mallarına olan tələbat nəzərə alınır. Ərzağa, qidaya olan tələbat müxtəlif insanlarda müxtəlif dövrlərdə fərqli olmuşdur. Nəzərə almaq lazımdır ki, yoxsul adamın bədən çəkisinin normadan aşağı olması onun fiziki aktivliyini məhdudlaşdırır. Beləliklə, mütləq yoxsulluq həddi aşağı gəlir səviyyəli ölkələr, nisbi yoxsulluq isə yüksək gəlir səviyyəli ölkələr üçün münasibdir. Qloballaşmanın təsiri yeni təhdidlər, təhlükə mənbələri yaradaraq, ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi problemini çətinləşdirir ki, bu da onun həlli istiqamətində əngəllərin yaranmasına səbəb olur. Ona görə də ərzaq təhlükəsizliyi probleminə insanın inkişaf konsepsiyası baxımından nəzərə alınması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. BMT-nin inkişaf proqramı çərçivəsində formalaşan konsepsiyanın fərqli xüsusiyyəti, əsasən sosial-iqtisadi, siyasi və digər problemlərin həlli, o cümlədən təhlükəsizliyə milli iqtisadi təhlükəsizliyin mühüm amili, insanın inkişafı baxımından yanaşmanın olmasıdır. Burada ərzaq təhlükəsizliyi insanın sağlamlığının mühüm bir cəhəti, tərkib elementi kimi nəzərdən keçirilir.

Ərzaq təhlükəsizliyi makroiqtisadi vəziyyətlə, əsasən əhalinin gəlirləri və ictimai istehsalın səmərəliliyi ilə təyin olunur. Qloballaşma insanların həyat səviyyəsinə, şəraitinə təsir göstərərək, müxtəlif xarakterli dəyişikliklər yaradır.

XXI əsrdə dünya iqtisadiyyatının qloballaşdığı şəraitdə ölkələrin iqtisadi təhlükəsizliyi problemi getdikcə daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. Ölkə daxilində siyasi sabitlik təmin olunsada, iqtisadi sahə ilə bağlı təhlükələr daim vardır. Ona görə ki, beynəlxalq maliyyə bazarı, dünya ticarəti, transmilli şirkətlərin fəaliyyəti genişləndikcə bu və ya digər ölkələrin iqtisadi təhlükəsizlik problemləri də mürəkkəbləşir. Qloballaşma prosesinin geniş vüsət aldığı şəraitdə bazarlara, təbii sərvətlərə sahib olmaq uğrunda haqlı-haqsız iddialar ölkələrin iqtisadi təhlükəsizliyinə bu və ya digər dərəcədə təsir göstərir. Əlverişli biznes və investisiya mühiti yaratmaqla daxili və xarici investisiyaları cəlb etmək, qeyri-neft sektorunun inkişafına nail olmaq əsas məsələlərdəndir. Hazırda ölkəmizdə iqtisadi və sənaye sahələrində ən qabaqcıl təcrübə tətbiq olunur, peşəkar kadrlar hazırlanır. Beynəlxalq maliyyə qurumları ölkəmizdə aparılan bu sahədəki işlərə yüksək qiymət verir. Ən son göstəricilərə əsasən, ölkədə biznes mühitinin yaxşılaşdırılması, dövlət mülkiyyətinin

özəlləşdirilməsi, torpaq islahatları sahəsində dövlət tərəfindən həyata keçirilən genişhəcmli tədbirlər hesabına özəl sektorun ÜDM-da payı xeyli artmışdır.

Bu gün Azərbaycan dünyanın geosiyasi xəritəsində çox mühüm yer tutur. Ərzaq təhlükəsizliyi problemləri müasir vəziyyətin reallıqlarına görə ön plana keçir. Əsas məsələ daxili istehsal və səmərəli idxal hesabına ölkəni ərzaq və kənd təsərrüfatı məhsulları ilə təmin etməkdir. Ölkəmizin beynəlxalq aləmdə nüfuzu artmaqdadır. Həyata keçirilən daxili islahatlar dünya dövlətləri ilə əlaqələrin genişlənməsinə, siyasi sabitliyə səbəb olmuşdur. Azərbaycan Respublikası özünün xarici siyasətini bərabərlik və qarşılıqlı mənafe münasibətləri əsasında quran açıq ölkəyə çevrilmişdir.

Azərbaycan dünya iqtisadiyyatının bir parçasıdır. Azərbaycan BMT Təhlükəsizlik Şurasının üzvüdür, rəqabət qabiliyyətinə görə dünya miqyasında, MDB məkanında birinci yerdədir. Maliyyə imkanlarına malik bir ölkədir.

Qloballaşma şəraitində dünya ölkələri ilə iqtisadi əlaqələri, inteqrasiyanı genişləndirmək Azərbaycan üçün önəmli məsələ olduğuna görə bu istiqamətdə ixrac imkanlarının tam reallaşması zəruridir. Azərbaycanda kənd təsərrüfatının mütləq əksəriyyətini təşkil edən xırda fermer təsərrüfatlarıdır. Xırda fermer təsərrüfatlarına dövlət öz köməyini əsirgəmir. Ölkəmizdə rayonlar üzrə ixtisaslaşma çox ləng gedir, onların öz xüsusiyyətləri, öz təbiəti, iqlimi vardır. İqlim şəraiti nəzərə alınmalıdır.

Aşağıdakı cədvəl vasitəsilə bütün təsərrüfat kateqoriyaları üzrə əkin sahələrini nəzərdən keçirək.

Cədvəl.

Bütün təsərrüfat kateqoriyaları üzrə əkin sahələri, hektar [1]

İllər	Taxıl cəmi	Payızlıq və yazlıq buğda	Payızlıq və yazlıq arpa	Payızlıq dənliklər	Payızlıq buğda	Payızlıq çovdar	Payızlıq arpa
2000	648,2	495,4	108,5	598,6	494,8	0,0	103,8
2001	760,7	571,5	146,5	711,8	570,7	0,0	141,1
2001	821,7	650,8	129,5	773,9	650,3	0,0	123,6
2003	776,3	592,2	139,8	725,6	591,5	0,1	134,0
2004	814,9	610,9	158,9	762,5	610,0	0,1	153,4
2005	802,3	591,5	167,1	753,1	591,2	0,0	161,9
2006	784,7	561,6	179,9	754,5	561,4	0,0	174,1
2007	739,6	488,6	203,7	684,3	487,3	0,0	197,0
2008	897,0	604,0	243,3	831,9	598,2	0,0	233,7
2009	1125,5	807,9	268,9	1061,0	803,8	0,0	257,2
2010	968,0	657,7	264,7	907,0	655,8	-	251,2
2011	967,3	654,2	262,9	903,6	653,8	0,1	249,7
2012	1031,4	687,9	291,5	964,1	687,5	0,2	276,4
2013	1074,1	689,5	329,4	1002,0	698,1	0,01	312,9
2014	1001,4	609,9	338,8	935,8	609,8	0,1	325,9
2015	952,1	539,7	361,0	888,9	539,5	0,01	349,4
2016	997,5	590,6	355,2	937,7	588,9	0,03	348,8
2017	977,2	596,1	318,6	907,1	594,3	0,2	312,6
2018	1083,1	679,1	337,2	1006,1	675,0	0,2	330,9

Cədvəl məlumatlarından görünür ki, illər üzrə əkin sahələri getdikcə artır. Təkcə 2010-cu illə 2018-ci ili müqayisə edək. Belə ki, 2018-ci ildə taxıl sahələri 1083,1ha təşkil etmişdir ki, bu da 2010-cu illə müqayisədə 115,1 ha və yaxud 12,0% artmışdır.

Ölkəmizdə aqrar sahədə yeni texnologiyaların tətbiqi həyata keçirilir. Aqrar sahənin inkişafı üçün dövlət fermerlərə güzəştli kreditlər verir. Ölkəmizin taxıla tələbatının ödənilməsi məqsədilə taxılçılıq üçün artıq beş min hektara qədər torpaq sahələri ayrılmışdır. Beyləqan və Ağcabədi rayonlarında taxılçılığın inkişafı ilə əlaqədar iri fermer təsərrüfatlarının yaradılması üçün hər cür şərait yaradılmışdır. Hörmətli Prezidentimiz İ.Əliyev cənabları [6] demişdir ki, taxıla tələbatın ödənilməsi üçün ölkəmizdə ən azı 50 böyük fermer-taxılçılıq təsərrüfatları yaradılmalıdır ki, tələbatımızı təmin edə bilək. Bu ərzaq təhlükəsizliyinin tam təmin edilməsi üçün ən mühüm şərtidir.

Aqrar sahənin stimullaşdırılması, ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək və bölgələrdə işsizliyin aradan qaldırılması üçün kompleks tədbirlər həyata keçirilir. Fermerlər hələ 1990-cı illərin ortalarından H.Əliyev cənablarının təşəbbüsü ilə, torpaq vergisi istisna olmaqla, bütün vergilərdən azad olmuşlar.

Sürətlə cərəyan edən qloballaşma və inteqrasiya prosesləri qlobal mühitə uyğunlaşmağı, belə ki, xarici iqtisadi münasibətlərin inkişafı və bunun əsasında ölkənin dünya təsərrüfatında tutduğu yerin müəyyənləşdirilməsi, milli iqtisadi inkişafa nail olunması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Dünya iqtisadiyyatının formalaşması, dünya bazarında qiymətlərin dinamikası, ölkələrin ixrac potensialında və idxal tələbatında baş verən dəyişikliklər ölkələrin mənafeələrinə bu və ya digər dərəcədə təsir edir, onun sosial-iqtisadi inkişafında mühüm rol oynayır. Müasir şəraitdə ərzaq problemi həmişə olduğu kimi indi də dünyanın qlobal problemlərindən birinə çevrilmişdir və qlobal problem olaraq da qalır. Dünyada gedən proseslər, təbii hadisələr, müharibələr və s. problemlər belə əsas verir ki, ərzaq problemi hələ də öz aktuallığını saxlayır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycanın kənd təsərrüfatı - 2019. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı, 2019, 644 s.
2. Səmədzadə Z.Ə. Çin qlobal dünya iqtisadiyyatında. Bakı: Elm və təhsil, 2009, 608 s.
3. Tağıyev A.H. İnnovasiya. Bakı: İİETİ, 2018, 36 s.
4. Meybullayev M.X., Mikayılova S.M. İqtisadi təhlükəsizlik nəzəriyyəsi. Bakı: İqtisad Universiteti, 2015, 372 s.
5. Quliyev C.B. Həyat səviyyəsi: yoxsulluğu törədən və azaldan sosial iqtisadi amillər. Bakı: Avropa, 2011, 51 s.
6. <https://president.az/articles/7297>

РЕЗЮМЕ

ПРОБЛЕМЫ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В ГЛОБАЛИЗОВАННОМ МИРЕ

Микаилова С.М., Нагибейли Т.М.

Ключевые слова: *Глобализация, проблемы продовольственной безопасности, социально-экономическое развитие, мировая экономика, сельское хозяйство, аграрные технологии, голод, население мира, инвестиции*

В статье рассматриваются проблемы продовольственной безопасности в глобализованном мире. Развитие аграрного сектора, который является ведущей отраслью ром нефтяного сектора в Азербайджане, в последнее время принесло свои плоды. В то же время чрезмерное потребление продовольствия населением мира способствует проблемам водных ресурсов и росту голода в странах третьего мира. В нашей стране рассматривается система мер, осуществляемых государством в этой области, которые способствовали бы решению этой проблемы.

SUMMARY
CHALLENGES ON FOOD SECURITY IN GLOBALIZED WORLD
Mikayılova S.M., Nađıbaylı T.M.

Key words: *globalization, food security problems, socio-economic development, world economy, agriculture, agro technology, hunger, world population, investments*

The article addresses the problems of food security in a globalized world. A system of measures implemented by the state in this area is being considered in our country. The development of the agrarian sector, which is the leading sector of the non-oil sector in Azerbaijan, has recently shown its results. Our country is considering a system of measures implemented by the state in this area that would help to solve this problem.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	03.03.2020
	Son variant	02.06.2020